

С. П. Павелко

старший викладач кафедри української мови
(Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова)

ДИНАМІКА ЧОЛОВІЧИХ ОСОБОВИХ ІМЕН МІСТА КОСОВА

Власні особові імена займають вагоме місце в лексичному складі сучасної української мови. Імена людей становлять загальний інтерес, адже це часточка історії кожного народу. У них відображається побут, звичаї, традиції, вірування народу, його історичні, культурні, етнічні зв'язки. Змінювалися епохи, одні історичні формації зникали, інші з'являлися, одна система імен поступалась місцем

перед іншою — усі ці процеси залишили слід і в найменуваннях людей. Наші імена — “це ще й та жива нитка, яка зв’язує нас з нашим родом і нашим народом, з нашою землею, культурою, мовою” [5: 6].

В основі нашого дослідження — власні особові імена жителів міста Косова Івано-Франківської області 1880 — 1998 рр. народження. Джерелами фактичного матеріалу послуговували метричні книги та актові записи про народження дітей, що зберігаються у Косівському районному архіві. Метою роботи є дослідження складу та динаміки розвитку іменника міста. У даній статті розглядаються найуживаніші чоловічі імена першої десятки.

На дванадцяти хронологічних зрізах шляхом суцільної вибірки у місті Косові було зафіксовано 10064 новонароджених, з них 5147 хлопчиків. У першій десятці іменника побувало 24 антропоніми: Андрій, Богдан, Валерій, Василь, Віталій, Володимир, Дмитро, Іван, Ігор, Йосип, Микола, Михайло, Назарій, Олег, Олександр, Петро, Роман, Руслан, Сергій, Степан, Тарас, Федір (Теодор), Юрій (Георгій), Ярослав.

Розглянемо їх тепер у порядку зменшення вживаності. Два імені — Василь і Юрій — функціонували тут постійно на всіх зрізах, займаючи різні позиції, але сильніше утвердився Василь — з 1941 по 1950 роки він займав місце лідера. Хоча ім’я Юрій і було наскрізним усі 118 років, на 1 місце воно так і не піднялося. Переважно воно входило до складу другої п’ятірки і тільки один раз піднялося до другої позиції. Останні роки ці два антропоніми перебувають у нижній частині десятки (6 і 7 місця).

На одинадцяти хронологічних зрізах використовувалось ім’я Володимир. У кінці XIX ст. воно займало 10 сходинку. З початку XX ст. поступово набирало темпу зростання, займаючи 6, 5, 2 позиції, а в середині століття вийшло уже на 1 місце, утримуючи його аж три десятиліття підряд (1950 — 1980 рр.). Після 80-х років активність цього антропоніма дещо спадає: з 1981 по 1990 роки воно займало 3 місце, з 1991 по 1998 роки — 8.

Десять раз у десятці побувало ім’я Микола, яке фігурує тут ще в офіційних записах як Николай. Більшою активністю відзначалося воно у кінці XIX — першій половині XX ст., займаючи виключно перші п’ять позицій, а один раз навіть було лідером — з 1891 по

1900 рр. З другої половини ХХ ст. активність його пішла трохи на спад. У 1961 — 1970 рр. — 7 позиція, наступні 20 років — серед частотних (12 і 11 місця). Останні роки ознаменувались новим піднесенням антропоніма Микола — у 1991 — 1998 рр. воно знову повернулося до десятки і відразу на 3 місце. Активізацію його використання ми пов'язуємо із зверненням як косівчан, так і жителів інших регіонів України до імен традиційного вітчизняного фонду. Роль традиції, яка завжди була важливим чинником при ім'янареченні, останнім часом набирає помітної сили.

На дев'яти зрізах функціонував онім Іван. Хоча він і виходив на деякий час з десятки, проте найбільше з усіх імен протримався лідером — аж сорок років. Протягом багатьох сторіч це ім'я стало одним із найпопулярніших у світі. У трансформованих варіантах воно широко вживається у багатьох народів: у англійців — Джон, у німців — Йоханнес, Йоганн, у французів — Жан, у італійців — Джованні, у шведів — Юхан, у датчан — Йенс, у іспанців — Хуан [1: 97]. Причина такої успішності виявляється у частій повторюваності його у святцях. За даними М. О. Петровського, у повних святцях Іван згадується майже 170 разів [11: 61].

На восьми зрізах у десятці були два імені — Михайло і Роман. Відмінною рисою їх функціонування є те, що вони у різний час увійшли в іменник і по-різному себе поводити. Михайло безперервно обслуговував десятку з кінця ХІХ ст. до середини ХХ ст. і з 60-х років перейшов до розряду частотних. Роман на десять років пізніше увійшов до іменного репертуару, три десятиліття перебував у групі рідкісних імен, а з 20-х років потрапляє до панівної десятки, зайнявши 8 позицію. Через 10 років він уже на почесному 2 місці — це вершина його популярності. З незначними внутрішніми переміщеннями це ім'я активно вживається у Косові і не збирається здавати позиції, зараз воно займає тут 4 місце. Отже, якщо онім Михайло знижує свою активність, то Роман ще міцно тримається у першій п'ятірці.

Три імені — Дмитро, Йосип, Петро — обслуговували першу десятку іменника на шести хронологічних зрізах. Хоча ці антропоніми і використовувалися тут значний проміжок часу, проте жоден з них ніколи не очолював іменник. Другою характерною ознакою їх є те, що всі вони майже в один час (40-і, 50-і роки) покинули

головну десятку. Активніше, ніж у вищезгаданого оніма Микола, йде процес їх затухання. Якщо антропоніми Дмитро і Петро ще перебувають у групі частотних і, зрідка, рідкісних, то Йосип з 9 місця у 1941 — 1950 рр. відразу перестрибнув до розряду рідкісних, у 1951 — 1960 рр. — до одиничних, а далі й зовсім зник. Уже 40 років місцеве населення не використовує його для іменування дітей.

Андрій, Олександр, Степан перебували у десятці чотири хронологічні зрізи, але у кожного з них свій шлях до популярності. Ім'я Степан постійно входило до іменного репертуару косівчан, найуживанішим воно було лише на межі століть. 20 років поспіль — з 1880 по 1900 рр. воно займало 8 місце. Наступні 20 років утримувало останню та передостанню позицію у десятці: 1901 — 1910 рр. — 11 місце, 1911 — 1920 рр. — 9 місце. Далі воно поступово знижувало сферу використання і в даний час займає 34 місце у групі рідкісних імен. Перші два антропоніми з невеликою перервою уже давно функціонують в іменнику, але до панівної десятки вони увійшли тільки у II пол. XX ст.

На трьох хронологічних зрізах функціонували оніми Тарас та Ярослав. Перше ім'я характеризується пізнім входженням до складу антропонімікону міста Косова. Воно потрапляє сюди у середині XX ст., швидко набирає обертів і з 1970 по 1998 рр. стабільно займає 10 місце. Це ім'я прославило гуцульський край щедрим талантом: у селі Уторопах народився відомий поет-дисидент, лауреат Шевченківської премії Тарас Мельничук (1939 — 1995 рр.). Друге ім'я — слов'янський композит Ярослав — функціонує тут удвічі довше — ціле століття. Пройшло воно шлях від одиничних, рідкісних до частотних, у 40-х роках потрапляє до десятки імен-фаворитів. Тут це ім'я протрималося три десятиліття, займаючи 8, 10, 9 місця. З 70-х років воно перебуває у групі частотних.

Аж 5 імен — Богдан, Віталій, Ігор, Назарій, Олег — обслуговували два хронологічні зрізи, то підвищуючи, то знижуючи свою активність. Але спільною ознакою цих онімів є те, що усі вони пізно увійшли до іменного репертуару косівчан взагалі і першої десятки зокрема. Щоб якимось чином “компенсувати цю прогалину”, вони швидко зростали кількісно та набували популярності.

Лише на одному хронологічному зрізі побували такі імена: Валерій, Руслан, Сергій, Федір (Теодор). Вони функціонували в імен-

нику у різні періоди, займаючи різні позиції. Ім'я Федір входило до найуживанішої десятки лише один раз у кінці XIX ст. (1880 — 1890 рр.). У Косові і в районі багато людей старшого покоління по батькові іменуються Федорович. Припускаємо, що це ім'я було тут поширене у XIX ст. і помітно знизило свою частотність у XX ст., відійшовши до групи рідкісних, а згодом — одиничних імен. З 1971 року воно взагалі не використовується місцевими жителями для найменування дітей. Наступні три імені належать до нових, тобто таких, що прийшли на зміну старим традиційним іменам і вживаються тут малий проміжок часу (чотири-шість десятиліть).

Просліджуємо функціонування десятки найуживаніших імен на кожному хронологічному зрізі. З 1880 по 1890 рр. в першу десятку іменника міста Косова увійшли антропоніми: Іван, Микола, Михайло, Василь, Дмитро, Петро, Георгій, Степан, Йосип, Теодор. Зауважимо, що імена Георгій і Юрій, Теодор і Федір ми розглядаємо як тотожні. У церковних книгах, де запис здійснювався латинською мовою, ми зустрічали форми Georgius і Theodorus, а там, де реєстрація новонароджених велася українською мовою, в тому числі і в сучасних архівах відділу РАГС, ми мали справу з формами Юрій, Федір. Словник власних імен людей 1996 року видання фіксує ці антропоніми уже як окремі, але до імені Юрій додається таке уточнення — “те саме, що Георгій” [12: 109]. До імені Теодор додається — “те саме, що Федір” [12: 102].

Найуживаніша десятка другого періоду (1891 — 1900 рр.) на 90% повторює склад попередньої, навіть порядок імен майже не змінився. Увійшло нове ім'я Володимир, витіснивши до розряду рідкісних, а згодом й одиничних Теодора. Концентрація імен складає 90,26%.

На третьому (1901 — 1910) і четвертому (1911 — 1920) хронологічних зрізах десятка імен м. Косова ніяк не змінилася. Вона на 100% виявилася адекватною частотній десятці кінця XIX ст., зазнавши тільки внутрішніх перемін. Додамо, що бурхливі революційні події не вплинули тут на склад іменника, зокрема і тому, що гучульський край був окупований іноземними інтервентами. Саме цей факт певною мірою вплинув на специфіку власних особових імен Косівщини, що стане предметом окремого вивчення. Концентрація імен зменшилась до 85,78%.

У 1921 — 1930 рр. з десятки вийшло одне ім'я Степан, яке в минулі десятиліття вживалося безперервно й посідало 8, 8, 10, 9 місця, а далі не увійде більше до числа перших. Гадаємо, що воно було поширеним тут у кінці XIX ст. і раніше. Це засвідчують численні місцеві коломийки, а також одна з найулюбленіших народних пісень краю — про О. Довбуша, в якій є такі рядки:

“Довбуш плечі підставляє,
Штефан з поду вже стріляє”.

Штефан — це розмовно-побутовий варіант імені Степан, який дуже поширений на Косівщині.

На шостому хронологічному зрізі (1931 — 1940 рр.) уперше в іменник потрапляє онім Богдан і одразу посідає 8 позицію, тимчасово витіснивши Петра. Далі нововведений антропонім трохи знизив свою активність, зайнявши різні місця у частотній групі. Останнім часом він знову виборов собі почесне 2 місце у десятці найпопулярніших імен. Можна навести щонайменше 2 фактори, які впливають на вибір саме цього антропоніма: перший — це бажання назвати дитину власне слов'янським іменем, другий — його прозора етимологія, що майже не потребує лінгвістичних пояснень.

У 1941 — 1950 рр. вперше іменник очолює антропонім Василь. Вчені стверджують, що це ім'я “протягом століть за частотою займало друге місце, уступаючи тільки Івану” [9: 102]. Три московські князі Василь I (1371 — 1425 рр.), Василь II (1415 — 1462 рр.), Василь III (1479 — 1533 рр.) носили це прекрасне ім'я, що прийшло до нас з Греції і означає “цар” [12: 45]. На думку П. Півторака, “це слово з'явилося в грецькій мові з часів перських війн і мало спочатку значення “персидський цар, князь, правитель” [10: 44].

У Косові побувають прізвища, утворені від цього імені (Василик, Василенко, Василяцук), а також численні розмовно-побутові варіанти. Є тут і його жіночий відповідник — Василина. Ще одна особливість цього періоду — в іменнику міста вперше з'являється онім Валерій і відразу посідає 10 позицію. Влилося в першу десятку також ім'я Ярослав та повернувся антропонім Петро. Вийшли зовсім з десятки Дмитро, Йосип та тимчасово — Богдан.

З 1951 по 1960 рр. склад першої десятки поповнився двома іменами — Ігор, Олександр, які зайняли 7 і 8 позиції. Якщо в наступ-

тому десятилітті перше ім'я підніметься до 3 місця, а потім перейде до розряду частотних, то друге ім'я (Олександр) протягом 30 років і далі утримуватиме 8 місце. На інших територіях він очолював як українські, так і російські чоловічі іменники [2; 3: 84; 4; 6: 7; 8: 72]. Порівняно з 1880 роком десятка оновила на 50% і обслуговує 70,42% новонароджених.

На дев'ятому хронологічному зрізі (1961 — 1970 рр.) склад першої десятки знову змінився за рахунок 2 імен. Сюди не ввійшли Іван і Михайло, але вперше потрапляють Андрій та Олег. Вражає неординарна динаміка імені Андрій: у кінці XIX ст. воно входило до розряду частотних, потім потрапляє до одиничних, у 1941 — 1950 роках зовсім не вживається, далі функціонує у групі рідкісних, у даний же період займає 6 місце, а в наступні 3 десятиліття посяде 1 і 2 місця.

Перша десятка 1971 — 1980 рр. поповнилась найбільшою за всі роки кількістю імен — 4: Сергій, Руслан, Віталій, Тарас. Присутність перших двох імен короткочасна (тільки одне десятиліття), а ім'я Тарас посіло 10 місце аж на три десятиліття. Концентрація імен зменшилась до 56,34%. Цікавою є поява у гуцулів імені Сергій. Уперше воно потрапляє в іменник 50-х років і відразу входить до розряду частотних, а вершу своєї уживаності — 7 місце — досягає тільки на даному етапі, тоді як в інших регіонах у число перших воно увійшло значно раніше [2; 4; 7: 136; 8: 72].

У 1981 — 1990 рр. до активної десятки повертається ім'я Іван та входить нове — Назарій, усунувши Сергія та Руслана. Заслужовує на увагу активність динаміки імені Назарій, яке до середини XX ст. в іменнику зовсім не значилось, а тоді швидко проходить шлях від одиничних до частотних і відразу ж потрапляє на 5 місце, закріпивши його за собою і в наступному десятилітті. Популярність цього антропоніма частково можна пов'язати з іменем видатного діяча української культури, заслуженим артистом України Назарієм Яремчуком. Виходець із сусідньої Буковини неодноразово бував у Косові, давав концерти, його об'єднували з Косівщиною і родинні стосунки. І зараз тут дають це ім'я в пам'ять про великого співака.

На останньому хронологічному зрізі (1991 — 1998 рр.) у першій десятці знаходяться такі імена: Андрій, Богдан, Микола, Роман, Назарій, Василь, Юрій, Володимир, Олег, Тарас. Знову повертаються сюди

вже вдруге Богдан та Олег і вдесьте — Микола; виходять Іван, Олександр, Віталій.

Проаналізувавши склад та динаміку імен першої десятки міста Косова, можна зробити висновок, що основу її складають переважно традиційні, перевірені часом антропоніми. Саме вони на різних етапах формують якісну сторону іменника та впливають на динаміку усього іменного репертуару. Впродовж великого проміжку часу — 118 років — питома вага найуживанішої десятки імен залишаються досить високою, що засвідчує стійкість основного ядра чоловічого іменника. Більш консервативною панівна десятка була у кінці XIX — на початку XX ст., коли вона приймала до свого складу лише одне ім'я, а з 1900 по 1920 рр. — жодного, а далі від 2 до 4 імен. Тільки з 30-х років, а більшою мірою з II пол. XX ст. почався процес заміни старих імен (Йосип, Степан, Федір) на нові (Богдан, Валерій, Віталій, Ігор, Назарій, Олег, Олександр, Руслан, Сергій, Тарас). З 1880 по 1998 рр. десятка оновила на 70% і зараз вона обслуговує 52,48% проти 84,73% на I хронологічному зрізі.

Література:

1. Горбаневский М. В. В мире имён и названий. — М., 1983.
2. Зайчикова Л. П. Русский именной г. Одессы. Проблемы развития и взаимодействия: Дис. ... канд. филол. наук: Приложение. — Одесса, 1986.
3. Карпенко О. Ю. Найуживаніші чоловічі імена російського населення півдня України // Мовознавство. — 1981. — № 3.
4. Касим Е. Ю. Именной населения Одесщины со второй половины XIX по 80-е гг. XX в.: Дис. ... канд. филол. наук: Приложение. — Одесса, 1985.
5. Коваль А. П. Життя і пригоди імен. — К., 1988.
6. Кравченко Г. В. Динаміка українського іменника м. Донецька з 1890 по 1990-і роки: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Донецьк, 2000.
7. Кракалия Л. В. Динамика буковинской антропонимии // Личные имена в прошлом, настоящем и будущем. — М., 1970.
8. Никонов В. А. Имя и общество. — М., 1974.
9. Никонов В. А. Ищем имя. — М., 1988.
10. Півторак Г. П. З історії власних імен людей: Андрій, Василь, Василина // Культура слова. — К., 1980. — Вип. 19.
11. Петровский Н. А. Словарь русских личных имён. — М., 1984.
12. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: Словник-довідник. — К., 1996.